

9. Ostman N. Aggressives Verhalten bei Kindern und Jugendlichen - ein Hilfeschrei?. Aktiv für Kinder. [електронний ресурс]. - Berlin: 2011. - <http://www.a4k.de/themen/archiv/nach-monaten/november-2011/>
10. Volker F. Dissoziales Verhalten im Kindes- und Jugendalter. Kinder- und Jugendpsychiatrie. [електронний ресурс]. - Berlin: 2003. - <http://www.psychosoziale-gesundheit.net/psychiatrie/kiju.html>.

**Резюме.** В даній статті розглядаються теоретичні основи розуміння та вивчення проблем поведінкової та вербальної агресії в сучасній зарубіжній та вітчизняній психології, визначені найбільш актуальні аспекти дослідження агресивного поведінки підлітків.

**Ключові слова:** агресивність, поведінкова та вербальна агресія, типи агресії, агресія в підлітковому віці.

**Summary.** The article covers the basic theoretical meanings of the study of behavioral and verbal aggression in modern foreign and domestic psychology. The most actual aspects of the research of the teenagers' aggressive behavior are defined.

**Key words:** aggressiveness, behavioral and verbal aggression, types of aggression, teenage aggression.

УДК 159.955-057.87

О.С. СОЗОНЮК

### РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ

**Резюме.** З урахуванням сучасних наукових досліджень у статті викладено результати теоретичного та методичного вивчення проблеми розвитку готовності майбутніх психологів до особистісно зорієнтованого спілкування, проаналізовано особистісно-орієнтовані технології навчання в системі «викладач-студент».

**Ключові слова:** особистість, особистісно зорієнтоване спілкування, навчально-виховний процес у ВНЗ, особистісно-орієнтовані технології навчання, соціалізація особистості.

**Постановка проблеми.** Докорінні зміни в житті України, орієнтація її на інтеграцію з європейськими країнами та інтеграційний характер ділових стосунків у різних сферах діяльності людини актуалізують проблему модернізації професійної підготовки у вищій педагогічній школі. Реалізація завдань Державної національної програми «Освіта: Україна XXI століття», Закону України «Про вищу освіту» вимагає підготовки практичного психолога в закладах освіти, який уміє встановлювати різноманітні комунікативні зв'язки, усвідомлює свою професійну відповідальність, є суб'єктом особистісного й професійного зростання, який уміє самостійно добувати інформацію, аналізувати й використовувати її у своїй практичній комунікативній діяльності, впевненого у власних можливостях щодо організації комунікації з різними людьми, спроможного імпровізувати, готового до будь-яких змін; психолога, що реально оцінює будь-яку комунікативну ситуацію й те, що відбувається навколо неї, сміливо дивиться в майбутнє, володіючи умінням керувати комунікативним розвитком людини.

Динамічність соціально-економічних і духовних процесів, що протікають на тлі науково-технічної, інформаційної революції в усьому світі призводить до того, що практичному психологу приходится безпосередньо спілкуватися з різними за фахом людьми, використовуючи вербальні та невербальні засоби комунікації, вступати в опосередкований комп'ютерними засобами комунікації діалог з віртуальними партнерами, здійснювати пошук необхідної інформації у всесвітній мережі Інтернет. У зв'язку з цим у навчально-виховному процесі ВНЗ активізуються дослідження з вивчення особливостей підготовки майбутніх фахівців, здатних до вирішення сучасних проблем комунікації (А.Алексюк, С.Архангельський, Н.Боритко, С.Броннікова, І.Богданова, І.Гапійчук, Л.Гапоненко, О.Грейліх, В.Гриньова, В.Зінкевічус, І.Зязюн, В.Кан-Калік, С.Литвиненко, Н.Морзе, Р.Павелків, Л.Рувинський, А.Фурман, Р.Хмельюк та ін.). Проте науковці не виявили однозначних поглядів і не досягли згоди у вирішенні питання щодо технологічного забезпечення підготовки майбутніх психологів до здійснення особистісно зорієнтованої комунікації. Нами не знайдено загальновідомих і загально визначених технологій, які б гарантували досягнення поставлених цілей у підготовці майбутніх психологів до професійної комунікації, що змусило нас до створення комплексу, презентації якого й присвячена стаття.

**Метою статті** є дослідження теоретичних та методичних аспектів розвитку готовності майбутніх психологів до особистісно зорієнтованого спілкування.

**Результати теоретичного дослідження.** В основу розвитку готовності майбутніх психологів до особистісно зорієнтованого спілкування (система безпосередніх чи опосередкованих комунікативних зв'язків та взаємодій спрямованих на взаємообмін інформацією, моделювання та управління процесом комунікації, регуляцію педагогічних відносин, що здійснюється за допомогою вербальних та невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою досягнення взаєморозуміння) нами покладено особистісно-орієнтовані технології навчання. І.Підласий так охарактеризував основні риси даної технології: „Вона увібрала в себе визначні досягнення ринкового демократичного способу життя й новітні здобутки педагогіки: 1) пошанування демократичних свобод громадян, насамперед, права на вільний вибір освіти; 2) тривалий досвід функціонування освіти в ринкових умовах, що призвело до її повної переорієнтації на задоволення потреб громадян; 3)

поширення ідей гуманізації освіти, коли людина визнається вищою цінністю; 4) забезпечення реальної можливості повного задоволення потреб кожної людини у відповідності з її намірами, цілями, життєвою стратегією” [2, с. 110-111]. І хоча автор її називає „поблажливою”, „більш ошадливою, енергозберігаючою”, але „найменш продуктивною” [2, с. 98] серед технологій, що він аналізує, для нас найвагомими є такі її характеристики: концентрація на особистості (Person Centered Approach, К.Роджерс), індивідуалізація процесу навчання, створення сприятливих умов для розвитку нахилів і здібностей кожного, хто навчається, комфортність навчальної діяльності, справедливість у діях педагогів, віра в студента, його сили й можливості, духовне спілкування з майбутніми фахівцями, створення умов для самореалізації особистості в процесі взаємодії з іншими.

Як відзначає Т.Іванова, особистісно орієнтовані технології навчання передбачають перетворення суперпозиції викладача й субординованої позиції студента в індивідуально-рівноправні позиції. Персоналізація та діалогізація освітнього процесу вимагають адекватного включення в цей процес особистісного досвіду (почуттів, переживань, емоцій, відповідних їм дій і вчинків) суб'єктів комунікації, спираються на застосування системи форм співробітництва. При їхньому впровадженні має дотримуватися певна послідовність, динаміка: від максимальної допомоги педагога студентам під час вирішення навчальних завдань до поступового зростання їхньої власної активності, до повної саморегуляції в навчанні й появи відносин партнерства між ними. Перебудова форм співробітництва, пов'язана зі зміною позицій педагога й студента, „призводить до можливості самозміни суб'єкта навчання, що самостійно прокладає собі шляхи саморозвитку” [1, с. 90].

До особистісно орієнтованих технологій навчання професійно-педагогічної комунікації ми відносимо сукупність способів, прийомів та засобів комунікативної діяльності в системах „викладач-студент”, „студент-студент”, „викладач-комп'ютер-студент”, „студент-комп'ютер”, спрямованих на формування в майбутніх психологів ціннісного ставлення до професійно-педагогічної комунікації, розвиток комунікативних умінь, які гарантують успішну їх самореалізацію в подальшій професійній діяльності. Дані технології спрямовані на оволодіння майбутніми психологами знаннями теоретичних основ професійно-педагогічної комунікації, комунікативними вміннями й навичками, розкриття та узгодження зі змістом освіти, суб'єктивного комунікативного досвіду, стимулювання до самовдосконалення.

Упровадження особистісно орієнтованих технологій навчання передбачає: зміну форми комунікації в навчально-виховному процесі (з викладацького монологу (однобічна комунікація) до багатопозиційного навчання у формі полілогу, де відсутня строга поляризованість і концентрація на точці зору викладача, що дозволяє будувати систему взаємин, у якій всі елементи процесу взаємодії більш мобільні, відкриті й активні (багатобічна комунікація); реалізацію в навчальному процесі механізму взаємообміну між викладачами й студентами педагогічно-рольовими функціями (діалогічна взаємодія, спільне визначення мети діяльності, створення ситуацій вільного вибору, взаємооцінювання, пошук і репрезентація навчального матеріалу), який сприяє „введенню” в поле самосвідомості студента професійно-рольових установок “Я – майбутній психолог”, “Я – психолог-практикант”, “Я – майбутній практичний психолог в закладах освіти” тощо.

До складу комплексу особистісно орієнтованих технологій навчання професійно-педагогічної комунікації увійшли ігрові технології (ділові, рольові, ситуаційно-рольові, інтерактивні й симуляційні ігри). Ефективність ігрових технологій обумовлена тим, що гра імітує реальну діяльність психолога в тих чи інших штучно відтворених заданих психологічних ситуаціях. Загальновідомо, що будь-яка діяльність психолога передбачає комунікацію. Таким чином, програючи різноманітні ситуації практичної діяльності психолога, студенти здобувають необхідний комунікативний досвід, виробляють стратегії комунікативної поведінки.

При структуруванні інформації у формі завдань-ролей враховувалось наступне: наявність у студентів характерних для професійно спрямованого мовлення типів висловлювань; норми педагогічного етикету; емоційна забарвленість висловлювань, що передають ставлення гравців до інформації та особистості гравців; використання синонімічних висловлювань як альтернативних мовних засобів; поєднання вербальних та невербальних засобів комунікації для встановлення комунікативної взаємодії гравців. Обравши певну роль, студенти отримували не заданий шаблон поведінки, а “шкалу можливостей”, яка істотно розширюється й оптимізується завдяки оволодінню комунікативними знаннями, вміннями й навичками, безперервне накопичення комунікативного досвіду й закріплення його як обмеженої кількості прийомів комунікативної поведінки. У процесі багаторазового повторення цих прийомів студенти формують стратегії їх використання в різноманітних комунікативних ситуаціях, індивідуальний стиль комунікації. Експериментальна робота виявила неоднакову успішність ігрових технологій у навчанні різних за фахом студентів.

Використання тренінгів обумовлено їх можливостями щодо: формування навичок міжособистісної взаємодії, розвитку рефлексивних здібностей, зміни стереотипів, що заважають особистості справлятися з нестандартними ситуаціями професійної діяльності, можливості самореалізації в спілкуванні. Ефективною формою виявився розроблений та апробований авторський тренінг комунікативних умінь, спрямований на допомогу студентам в усвідомленні власних недоліків у розвитку вербальних та невербальних умінь, виявленні та оцінці потенційних можливостей, реалізації отриманих знань на практиці. Тренінг включає різноманітні методи роботи: аналітичні вправи, психотренінги, експертну роботу, рефлексію власної комунікативної діяльності, що стимулює бажання студентів до самовдосконалення.

Реальний обсяг накопиченого тезаурусу студентів, уміння аргументувати власну думку, аналізувати дії вчителів з позицій продуктивності й ефективності педагогічної комунікації, знаходити й обґрунтовувати лінії

поведінки в педагогічній комунікації, рівень усвідомлення протиріч між невербальним виразом суб'єктів комунікації та їх психологічним змістом, уміння надавати комунікативний смисл невербальним проявам студентів та викладачів фіксувався в процесі виконання завдань на моделювання педагогічних ситуацій (спостереження здійснюється за певною схемою, оцінка – за відповідними критеріями) та аналіз комунікативних ситуацій (колективних, групових, дидактичних).

Основними діалогічно-дискусійними технологіями навчання студентів професійної комунікації нами обрано: діалог (безпосередній та опосередкований), диспут, дискусію, „мозкову атаку”, розмовну „буз” групу, есе. Їх впровадження перетворює навчальний процес на співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де студент і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Володіння технологією організації діалогу, створення „діалогічного простору” є умовою ефективності реалізації технологій. Для навчання студентів веденню опосередкованого діалогу передбачено використання програм обміну повідомленнями в режимі реального часу, що дозволяють реалізувати взаємодію за схемами „студент – комп'ютер – студент”, „студент – комп'ютер – (студенти + викладач)”. Інтенсивність опосередкованого діалогу між суб'єктами навчального процесу детермінована засобами комп'ютерної комунікації.

Доцільним виявилось застосування диспуту, дискусій („круглий стіл”, „засідання експертної групи”, „форум”, „симпозіум”, „дебати”, „судове засідання”, „розмовні („буз”) групи”). Результати впровадження технологій – зміни в характері взаємодії між студентами, викладачем та студентами: формування орієнтації на врахування емоційного стану партнера зі взаємодії, створення сприятливої емоційної атмосфери, активізація ствердження студентом власного „Я”; позитивна динаміка рівня сформованості комунікативних умінь.

Збагачення класичної лекції нетрадиційними прийомами, які активізують діяльність майбутніх фахівців дозволило впровадити лекцію-бесіду (діалог), лекцію-дискусію, проблемну лекцію, лекцію-консультацію, лекцію-вдих. Особлива увага приділялася лекції-аналізу конкретної педагогічної ситуації, яка розглядається як технологія вирішення ціннісно-сміслових проблем, проблемних ситуацій ціннісно-сміслових конфліктів об'єктивної та суб'єктивної реальності, комунікативно-рефлексивних задач-ситуацій, ситуацій, зміст яких самостійно підібраний студентами (в основі – метод „Case-study” – метод комплексного вивчення явища).

З метою формування в студентів умінь писемного мовлення виділено: творчі письмові завдання (есе), виконання письмових завдань. Впроваджено технології індивідуальної підтримки, що реалізуються через створення ситуації успіху та передбачають добір засвоєних завдань, заохочення проміжних дій, диференційовану допомогу.

Для формування в студентів ціннісного ставлення до професійно-педагогічної комунікації використовувалися методи емоційно-морального стимулювання, зацікавлення, створення ситуацій новизни в навчанні, емоційного сплеску та заохочення, які сприяють збудженню й стимулюванню внутрішньої енергії студентів. Було встановлено, що впровадження цих методів дає можливість студентам побачити не лише себе, а й запроєкувати шлях, яким можна прийти до успіху. Максималізуючи успіх і мінімалізуючи невдачі, студенти уникають неадекватної комунікативної поведінки, емоційних зривів.

**Висновки та перспективи подальшого дослідження.** Комплекс особистісно орієнтованих технологій у нашому дослідженні передбачає їх органічне поєднання з діагностичними процедурами з метою вибору їх оптимального поєднання для студентів кожної групи, виявлення та усунення прогалин у формуванні певних умінь. Підсумовуючи, варто зазначити, що розроблений нами комплекс особистісно-орієнтованих технологій навчання професійно-педагогічної комунікації для майбутніх психологів може бути реалізовано в повному обсязі або частково під час проведення семінарських та лабораторних занять з дисциплін психолого-педагогічного та фахового спрямування.

#### Список використаних джерел:

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д.Бех. – К.: ІЗМН, 2008. – 204 с.
2. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования / Е.В.Бондаревская // Педагогика. – 2007. – №4. – С. 11–17.
3. Бочелюк В.Й. Психологічна готовність учителя до особистісно орієнтованого навчання. Дис. ... канд. псих. Наук / В.Й.Бочелюк. – К., 1998. – 205 с.
4. Іванова Т.В. Культурологічний підхід до формування педагогічної майстерності / Т.В.Іванова// Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: Монографія. – К., 2003. – С. 83-95.
5. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І.П.Підласий. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 616 с.

**Резюме.** В статті изложены результаты теоретического анализа проблемы развития готовности будущих психологов к личностно ориентированному общению, а также проанализированы личностно ориентированные технологии обучения в системе «преподаватель-студент».

**Ключевые слова:** личность, педагогическое общение, учебно-воспитательный процесс в ВУЗе, личностно-ориентированные технологии обучения, социализация личности.

**Summary.** In the article theoretical and methodical aspects of individually focused training are covered; principles of humanistic orientation are certain. Approaches of domestic and foreign teachers on individually focused training are analysed; an individual approach in training. The author covers characteristic attributes, conditions and

actions on introduction individually focused technologists of training in a higher educational institution.

**Key words:** *individually focused training; attributes of individually focused training, an individual approach, individually focused technology.*

УДК 159.954 – 340

О.Г. СТАВИЦЬКА, Ю.Ю. ШИМАНСЬКА

### ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

**Резюме.** У статті розглядаються особливості взаємодії слідчого із суб'єктом розслідування правових справ. Аналізуються умови складності виникнення можливих непередбачуваних ситуацій та характеризується значимість володіння слідчим психологічними знаннями про взаємодію учасників цього процесу, вказується на необхідність формування навичок використання засобів та способів психологічного впливу на особистість.

**Ключові слова:** *психологічний вплив, стратегії, методи психологічного впливу, навіювання, переконання.*

**Постановка проблеми.** Сучасні соціальні перетворення та поява принципово нових видів злочинів розкрили недостатню ефективність класичних методів психологічного впливу та кордонів їхнього допустимого застосування. Крім того, соціальна значимість протиправної поведінки особистості, різна міра заподіяної шкоди суттєво змінює і ступінь застосування психологічного впливу на представників процесу, що потребує більш ґрунтовного вивчення даного питання.

В.Н. Куликов, вважає, що психологічний вплив – це «проникнення» певної індивідуальності у психіку іншої. Ціль і результат цього процесу, на наш погляд, – це перемини особистісних чи групових переконань, відносин, мотивів. В наявних умовах спостерігається маніпулювання свідомістю суспільства у вузько вигідних цілях. Способом саме такого маніпулювання і є психологічний вплив [4].

На нашу ж думку, психологічний вплив – це вплив певного індивіда (групи) на протилежного індивіда (групу), який позначається мотивом, і має за мету трансформувати або зміцнити думки, погляди, ставлення й інші психологічні явища щодо предмету впливу. Психологічна ж взаємодія аналізується як поєднання двох дій впливу. Коли суб'єкти не мають перед собою мети впливу і не вимагають спеціальних потуг для їхнього досягнення, то психологічний вплив може бути не лише довільними, але ненавмисними.

**Мета статті** полягає в теоретичному дослідженні особливостей застосування слідчими методів психологічного впливу.

**Виклад основного матеріалу.** Значним методологічним принципом дослідження психологічного впливу і взаємовпливу є системний підхід до цих процесів. Психологічний вплив – це системне явище, частини якого функціонують тільки у взаємозв'язку і не мають роздільного значення. Ще більш проблематичною постає цей системний процес як форма психологічного взаємовпливу. Він утворюється із двох об'єднаних актів психологічного впливу і виступає як зв'язок циклів, що чергуються.

Психологічний вплив – це системний процес, адже він є елементом більш складних системних дій. Акт психологічного впливу – цілісне та системне явище, що приєднується в процес взаємовпливу у структурі «суб'єкт-об'єктних та міжособистісних» відносин. Отже, простий акт психологічного впливу існує «відкритим» для чужого впливу складніших системних процесів взаємовпливу членів різних соціальних груп.

Психологічний вплив – це системний гетерогенний процес, елементами його можуть бути як два індивіди, так і дві групи. Саме вони та взаємозв'язки, які виникають між ними, і утворюють цілісну систему. Однак ці індивіди (групи) займають у системі взаємовпливу різні положення, в той же час знаходячись у нерівних відносинах між собою. Той, хто здійснює вплив – суб'єкт психологічного впливу, а на кого зосереджений психологічний вплив, називають об'єктом. У той же час, об'єкт психологічного впливу активно приймає участь у цьому процесі, а тому фактично він є і суб'єктом.

Визнання психологічного впливу єдиним системним процесом не суперечить виділенню для досліджування його структурних елементів. Навпаки, структурний аналіз як цілісної системи, психологічного впливу, пропонує розбирати зміст цієї системи, дозволяє виокремлення структурних компонентів і взаємовідносин між ними. Не один компонент системи не може бути цілком зрозумілим без співвідношення з іншими її компонентами.

Одним із складників вивчення проблеми психологічного впливу є його структурний аналіз. Суть впливу, по-перше, приділяє цьому процесу певне спрямування і тим самим розкриває характер реакції об'єкта щодо впливу. Які думки (погляди), установки, і відносини будуть створюватися у об'єкта психологічного впливу, такі вчинки і дії він буде реалізувати – усе це визначається не індивідуальністю суб'єкта впливу самою по собі, а саме змістом впливу. По-друге, природа і зміст та форма психологічного впливу відбивається і на його силу.

Справжнього пізнання психологічного впливу і взаємовпливу можна добитися, тільки дотримуючись принципу соціально-психологічного детермінізму; їх варто розглядати як такі, що зумовлені не лише рисами суб'єкта і об'єкта впливу, але й тими різними впливами, яким учасники цього процесу піддаються зі сторони свого суспільного оточення. Це може бути, як мікросередовище, так і макросередовище.

Методи впливу варто досліджувати й у зв'язку з певними правилами, які розуміються як норми поведінки, зразки. Норми мають умовний соціальний і залежать від визначеного історичного періоду, ступеня